

Bruter Mas och Alma.

Ett legendariskt lärarpar på Sollerön

Bruterfamiljen.

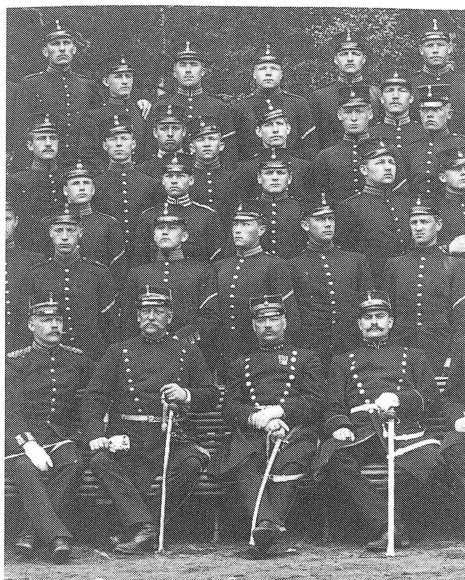
Bråmå Lars Jönsson, född 1835 och ägare till Brutergården i Hållsta i Bengtsarvet, hade trenne söner med sin hustru Mas Kerstin Matsdotter, som var född 1836.

Den äldste föddes 1858 och framlevde sitt liv som Bråmå Jöns Larsson och som brukare av fädernegården. Jöns kan man hitta i gamla sockenstämmoprotokoll och då som justeringsman. Han valdes också till fjärdingsman för flera mandatsperioder och var som sådan länsman Stadigs handgångne man.

Den andre föddes 1860 och gavs namnet Lars och hette alltså Bråmå Lars Larsson eller i dagligt tal Bruter Lass. Han for till Amerika och när han så småningom återkom till Sollerön hade han bytt namn och kallade sig Louis Larsson. Han gifte sig med en duktig affärskvinna, Anna Nilsson, och drev med framgång en affärsrörelse i det hus som kom att heta melinshuset och som låg framme på kyrkbacken. Verksamheten lades ner på 1920-talet. Namnet "Melin" fördes in i släkten av den legendariske kyrkoherden Dahlin, som i samband med att parets son Anton döptes, tyckte att han skulle ha ett vackrare efternamn och så blev det. Kyrkan och melinshuset var öns enda hus med torn. I början av 1960-talet revs huset och tornet flyttades till Kulåra för att användas som skydd och foderbod åt Bondpojknarnas betande kreatur. Louis Larsson var svåger med sin främste konkurrent, A L Newton, som hade sin handelsbod ett stenkast från den förstnämndes bod.

Den tredje sonen i skaran var hela 14 år yngre än sin yngste broder och var alltså född 1874. Han fick namnet Mats och kallades hela livet för Bruter Mas. Det var min farfar. Jag har inte hittat hans "riktiga" namn, Bråmå Mats Larsson, skrivet någonstans. I de protokoll jag sett förekommer han som "Folkskollärare Mats Larsson". Varför kan man fråga sig.

Mats gick en helt annan väg än sina båda äldre bröder och skaffade sig en utbildning på det kanske enda sätt som stod till buds för en fattig ung bondpojke. Han tog värvning och fick resa ända ner till Karlsborgs fästning vid Vättern för att som volontär lära sig försvara fosterlandet och i övrigt ta till sig de kunskaper i skrivning, räkning och naturlära, som mustaschprydda officerare, behängda med stora sablar och i uniformer med blanka knappar, hade att erbjuda.

"Ut med bröstet och in med mig!" En ung Bruter Mas i krets av sina volontärkamrater och barskollärare vid Karlsborgs fästning i 1890-talet. Mas i snedprofil närmast bakom officeren med medalj.

Man kan förmoda att det var med en viss bävan han reste ut i världen för att söka sin lycka. Kanske var han också glad över att han kunde åka tåg ända från Mora på den nyanlagda järnvägen och slapp att gå långa vägar som var brukligt förr.

Hur länge Mats var kvar på Svea rikets och Karl XIV Johans centralförsvarsfästning känner jag inte till. Det tycks dock ha varit tillräckligt länge för att han skulle våga ta nästa steg i livet och pröva in på

folkskoleseminariet i Uppsala. Och se, det lyckades! Färdig lärare var han troligtvis 1898 och sin första lärartjänst fick han i Vansbro.

Seminaristen Mats Larsson, utstyrd med klackring och cigarr

Alma

Nu började det hända saker i Mats liv. Enligt sonen Einar, Bruterms Einar, träffade han den fem år äldre folkskollärarinnan Alma Augusta Grafvé på någon kurs eller liknande. Om det sade "klick" då eller om de hade räknat ut att två lärarlöner skulle räcka till mera än en, vet jag inte. Alltnog for de båda till Norge och gifte sig där. Året var 1900. I England härskade ännu Viktoria och i Sverige unionskungen Oskar II, båda företrädare för en konventionell åskådning. Höga ideal och mål var också utmärkande för de folkrörelser, som hade kommit några årtionden tidigare och vars idévärld säkerligen påverkade de båda unga lärarna i början av deras lärargärning.

Vid tiden för giftermålet var Alma redan etablerad som lärare på Sollerön. På ett skolkort från 1896 finns hon med, då 27 år gammal. Sin första lärartjänst hade hon i Arbrå och lärarutbildningen hade hon fått vid seminariet i Falun. Hon hade också avlagt organistexamen och var alltså behörig att spela i kyrkan.

Hon kom från byn Storsten i Torsång, där föräldrarna hade ett litet hemman. Hennes far hade ett år varit väktare på länsfängelset i Falun och en tid försökt sig på att vara lanthandlare innan han gifte sig och flyttade till Storsten. I huset i Storsten fanns ett högt piano - tecken på välstånd och bildning? - och i någon av bodarna stod en träcykel med järnskodda hjul, som gammelmorfar hade gjort. Föremålen lär finnas på Tunabygdens gammalgård nu. Föräldrarna var tidigt med i godtemplarlogen. Farmor hade en bror, som också var lärare och organist och som dog i unga år.

Almaskolan.

Bruter Mas och hans Alma fick sitt första gemensamma hem i det skolhus, som kom att kallas Almaskolan och som låg där Johnsons Hemslöjd nu ligger. I skolhuset fanns en skolsal och en lärarbostad om två rum och kök. Mats, som även hade gått på slöjdseminarium och kunde snickra litet, byggde ett sovrum och ett par garderober på vinden.

Almaskolan på 1890-talet, då relativt nybyggd. I bakgrunden skimtar byggnader från Ållasgården och Bölgården.

1901 kom det första barnet, en son som inte fick ett vanligt soldnamn som Jöns, Mats eller Lars utan fick heta Gunnar. Kanske hade farfar och farmor läst Rydbergs Vapensmeden (1891) och tänkt sig att allt gott skulle vederfaras honom om han fick harpolekaresonens namn. Hans lott blev dock att genom arbete med pensel, linolja och tapetklister se till att det inte gick någon nöd på sin familj. Det andra barnet kom sju år senare och fick namnet Einar. Han utförde sin mannagärning i vit rock och med stetoskop som industriläkare på ASEA i Ludvika.

År 1924, när de båda sönerna hade lämnat boet, flyttade Mats och Alma in i Bockgården, som hade byggts på en inköpt ägolott, som kallades Bocktäpp och ligger i Bengtsarvet. Huset är arkitekturtrit, byggt av liggtimmer i två våningar med hel källare och inrett i någon slags nationalromantisk stil.

Bruter Mas med en skolklass från slutet av 1920-talet, uppställda för fotografering på sydsidan av kyrkan.

Bakre raden från vänster: Monte Gösta, Stikå Anders, Niså Anders, Lisslars Lars, Nordahls Erik, Ryssper Gottfrid, Böl Bengt, Bom Bror, Asp Johan, Ållandes Erik, Lundbergs Helge och Rapp Karl. Främre raden från vänster: Skommar Frida, Nanna Bondesson, Strand Helga, Indes Ingeborg, Sturan Elsa, Bruter Svea, Ömans Anna och Rull Cecilia.

Skolan

Om arbetet i skolan vet jag av förklarliga skäl inte mycket. Jag var ju inte med, och av gamla tiders elever har jag bara fått veta "att jag har gått för Alma eller Bruter Mas". Den tidens vetande hade säkert lättare att rymmas i en mänsklig hjärna än dagens. Räknesätten var fyra, budorden var tio och förklarade av Luther, våra hjältekonungar inte omvärderade och naturvetenskapen förklarades i naturläran, som omfattade allt från elektriciteten och ångmaskinen till människokroppen med hälsolära.

Utan att kunna bevisa något tror jag mig veta att de båda lyckades väl med sina lärargärningar. De var engagerade människor som fanns med i många ideella sammanhang och varför skulle de då inte ge sitt bästa i skolan?

Mats lärargärning slutade i mitten av 1930-talet och Alma pensionerades några år tidigare.

Engagerade inom många områden.

Bruter Mas läste Svenska Dagbladet och Mora Tidning och skulle således enligt dagens gängse uppfattning ha varit högerman. Så långt jag känner till var han inte engagerad i politiken även om han hade något kommunalt uppdrag. Han var t ex skolkassör under många år innan han avlöstes som sådan av Bond Erik. Att han skulle ha varit högerman motsägs av det faktum att han var med i en teckningskommitté på 1910-talet, när konsumentföreningen skulle bildas, att familjen handlade på "Koopan" och att han med bravur satt ordförande på en föreningsstämma i slutet av 1940-talet, då jag råkade vara med. Han var fullt på det klara med att stämmodeltagarna satt och väntade på att få kaffe och på att få se den efterföljande filmen. Förhandlingarna gick fort och ordföranden tillät inte några extra utvikningar från dagordningen. Kanske var det inte så svårt heller, då ingen hade några timersättningar att vakta på för egen del. För mig blev farfar ett föredöme, när jag själv senare i olika sammanhang kom att agera ordförande. Väl förberedda ärenden. snabb klubbföring och minsta möjliga diskussion har jag funnit vara det bästa sättet för att uppnå den högsta graden av demokrati.

Från 1925 var Bruter Mas ordförande i kommunalstämman, d v s för den del av den gamla kommunalstämman, som hade att besluta i frågor rörande samfälligheter och kassor med anknytning till jord- och skogsbruket. År 1954, när laga skiftet var klart upplöstes kommunalstämman och de behållna tillgångarna - några tusen kronor - överfördes till kommunen. Bruter Mas satt då ordförande och det sista protokollet är skrivet med hans prydliga handstil.

Både Mats och Alma tillhörde tidigt nykterhetsrörelsen och sprit förekom inte i deras hem - annat än för medicinskt bruk. I linneskåpet fanns en flaska billig konjak, som skulle användas vid iråkad eller befarad förkylning, och då matskedsvis. Inom IOGT-logen 1038 Dalarnas Ögonsten bidrog Alma med orgelmusik och Mats som körledare

Musik och körsång var ett viktigt intresse för båda. Alma hade formell kompetens på området och det sadades, att det var hon, som lärde Mats att spela. Körledare blev han, sedan han uppmuntrats av den tillfällige folkhögskoleläraren Uno Stadius, som ville att han skulle ta sig an kören och börja öva sång i stämmor. Framgångarna på hemmaplan innebar naturligtvis mycken glädje. Höjdpunkterna i sjungandet var dock samarbetet med de olika siljanssocknarnas körer under ledning av Hugo Alfvén. Om detta har berättats i en tidigare artikel i Sool-Öen 1975.

Hembygdkören på utflykt till Åsen på 1330-talet, där de hyllar hembygden och naturen med sin sång och dricker kaffe efteråt. I kören skymtar Gerda hos Alma, Smiss Anna och Karls Astrid. Bland karlarna ses Mas Albert, Dunder Carl och Kals Karl.

Almas uppskattning av Alfvén fick sig dock en riktig knäpp, när hon på omvägar fått höra "Högst densammes" omdöme om hennes sång. "Det låter som en gammal galosch, när Alma sjunger". Ändå värre blev det, när han kom ut med sina memoarer och berättade om sina fruntimmersäventyr.

Bockgården.

Sina egna föräldrar kan man möjligen förstå och bedöma. Far- och morföräldrar ser man mera underifrån, då ju ålderskillnaden är större.

Mina farföräldrar flyttade in i Bockgården 1924. Året därpå drabbades familjen av en svår och för den tiden oväntad och skamlig motgång. I ett icke prästvälsignat kärleksrus hade äldsta sonen Gunnar gjort min mor med barn, d v s mig. För de båda unga och framförallt min mor var detta långt ifrån roligt. I all hast ordnades det med bröllopskläder och präst. Vigseln ägde rum i Djura Kapell förmodligen för att inte behöva åka så långt bort och ändå vara någorlunda skyddade för insyn. Närvarande var de båda kontrahenternas föräldrar - vilka aldrig lade bort titlarna och sade du till varandra - kusin Anton Melin och brudens syster, d v s min moster. Efteråt åts bröllopsmiddag på något näringsställe i Leksand. Efterrätten bestod av brylépudding som var vidbränd. Under några få år därefter fick jag tre bröder. En liten upprättelse fick min mor, när det visade sig att alla pojkbarna lyckades skaffa sig yrken och familjer och vid hennes allför tidiga död ännu var ostraffade och inte hade kommit på restlängd.

Under åren 1930 till 1937 fick vår familj - mor, far och tre, senare fyra pojkar vara på Sollerön under en vecka eller något mera under sommarlovet. Åren kan jag bestämma med ledning av modellåren på de bilar, som farfar hämtade oss med.

Med bilen fullastad av ungar i söndagskläder och väskor med ombyten, med farfar vid ratten och far bredvid och med mor bredvid oss i baksätet, anträdde färden till denna konstiga ö, där människorna sade "vänd" i stället för "va" och "slejkt" i stället för "tocket" och i övrigt var ganska svåra att förstå. Redan i Gagnef var hässjorna högre och åkertegarna smalare än hemma på slätten i Stora Tuna. Vid Siljansnäs rå stod en vit skylt med svart text: "Sollerö kyrkoherde bortrest". I hastigheten hade jag läst fel, men jag blev inte klokare av att få veta att det stod "boställe". Bodde han i skogen då?

Sedan kom Gesunda med majstången och Lillys skola, där vi bröder brukade visa upp oss ibland. Och så var det flottbron, den långa banken och backen förbi bageriet upp mot kyrkan och dessa ekipage med hästar behängda med massor av läderremmar till skydd mot flugor och bromsar och med fyrhjulskärror med smala flak med långsgående och snedställda grindar för att hålla undan höet från hjulen. Sådana fanns heller inte hemma och inte heller de hässjor, som var ännu högre än i Gagnef.

Ankomsten till Bockgården var förknippade med olika dofter. Ute luktade det torrbacke, ängsgräs, gulmåra och kaprifol och kanske luktade det t o m gott av alla blåvingar och små gräsfjärilar - i alla händelser bidrog åsynen

av dem att förstärka sommardofterna. I linden mitt på gården surrade det av bin, som samlade honung i den sötluktande kronan. I snickarboden fanns det lukt av bivax och torvrök.

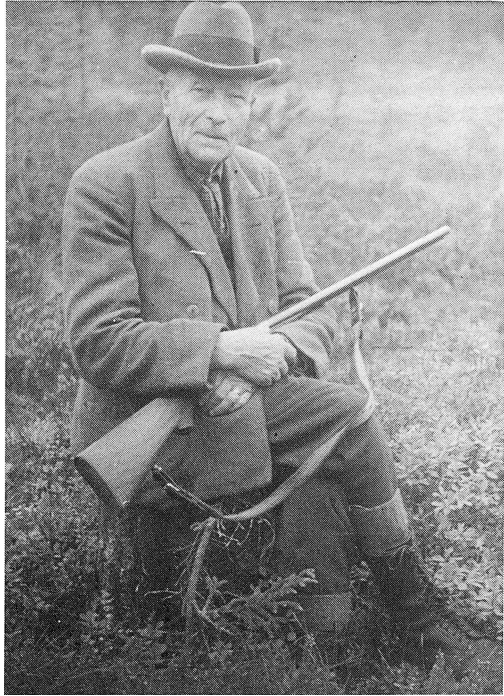
Familjen förlades i "Gammelstugan", ett stort rum som nästan upptog halva övre våningen, hade blyinfattade fönster, en stor öppen spis och mot väster ett inglasat balkongliknande rum, avsett att studera solnedgångarna från. Rummet var inrett i dalastil med omålat furutak, en väggfast säng med förhänge och väggfasta bänkar med dynor av hemvävda ylleyger med sollerömmönster. I avgränsade fält på väggarna hade min far målat kopior av gamla dalmålningar på juteväv. Bland annat fanns där "Ångfartyget som går i Siljan i Dalarna 1843", en målning från Brutergården med en kärring- och gubbkvarn och en egenkomponerad målning föreställande en man, som vänder sig mot Gud med följande fråga: "Ack Herre, hvad är livet förutom möda och besvär och uppå detta själva döden?"

"Gammelstugan" var nog avsedd för större sammankomster av ideell karaktär. Övre våningen innehöll en sängkammare med badrum utan WC samt en hall.

Umgångeslivet i övrigt försiggick i "förmaket", d v s rummet innanför hallen på nedre våningen. Där fanns en ljus björkmöbel med tillhörande två bokhyllor och ett piano. Egentligen var förmaket ett kaffedrickningsrum och gästerna var lärarkollegor. Stora middagar och andra utsvävningar förekom inte. I och på bokhyllorna fanns mycket att studera, bl a fotoalbum och bilderböcker från Norge, som minnen av Mats och Almas utlandsresor. De hade då sällskap med bilhandlare Dahlman och hans hustru. Förmodligen var han den säkrare bilföraren, när det gällde att åka på höger sida av vägen och utefter fjordar och uppför "Trollstigen". I en bokhylla stod en lång rad av Svenska Turistföreningens årsskrifter, och en stor medalj vittnade om Turistföreningens uppskattning av Bruter Mas insatser som ortsombud och inkasserare av årsavgifter och distributör av årsboken. Ett förtjänsttecken från Dalarnas Jaktvårdsförbund låg också i bokhyllan och vittnade om hans insatser och intresse för jakt. Det var hare och fågel, som kom i vägen för hans bössa. Kanske hade han också skjutit den rödräv, som blev till den boa, som Alma prydde sig med vid högtidliga tillfällen.

Hans hagelbössa, en 16 kalibers Husqvarna hanbössa från 1906 med fina ciseleringar, har jag fått överta, likaså en gammal enkel fågelstudsare. Till familjen hörde också ett par hamiltonstövare, den första var Fejan och den sista Stej.

Så minns jag ännu en medalj av guld som Kungl. Patriotiska Sällskapet behagat pryda Bruter Mas med att bäras i gult och grönt band.

Med Husqvarna kaliber 16 i väntan på Stej och förhoppningsvis en harpalt. Bruter Mas i höstliga jaktmarker. Småviltsjakt var ett av hans fritidsintressen.

Norra hörnrummet på nedre vaningen var matrum med en vit matsalsmöbel, gula tapeter och morbror Albin på väggen. Här åt vi under våra sommarbesök. Till huset och familjen hörde en "jungfru" - det fanns sådana för 60 år sedan - som skötte hus och matlagning och var med och sjöng i kören. Hon var tydligen uppfostrad att kalla husets herre för "Herrn och Alma för "Frun", allt uttalat på sjungande söderbärkemål. Själv fick hon heta "Gerda". Var hon hade sin säng och sin egen avskilda plats för drömmar och vila vet jag inte. Huset var inte byggt så. Gerda assisterade min mor vid utspisningen och försökte underlätta för henne på olika sätt. "Ge na stjarten" kunde det heta, när det var fisk på meny och hon ville underlätta fiskbenandet för min mor genom att reservera fiskstjärten för henne i förvissningen om att det var mindre med ben där än längre fram på fisken.

Krusbärskräm, jordgubbar och bryggalätt var de bordets läckerheter jag minns allra bäst och så naturligtvis tunnbröd som vi kunde få av Bruter Selma och som var hämtat "frisch vom Fass" så att säga, d v s från en stång i hennes härbre. Alla dessa läckerheter kändes ransonerade. Krämen serverades från ett stort platt serveringsfat. Jordgubbarna tillhölls vi dela på

med skeden för att de skulle bli fler och inte ta slut så fort. Tunnbrödet var nog till stor del avsett för far, som på grund av giftermålet tvingats emigrera och inte hade tillgång till denna läckerhet nere i Rumpdalarna. Bryggalätt var en gudadryck, som framställdes inom självhushållningens ram av farinsocker, jäst, vatten och en essens, som fanns att köpa i små flaskor. Proceduren med jäsningen tog ett par tre dagar. Brygden hälldes på enlitersflaskor, som korkades och förslöts med ett snöre. Jäsningen fortsatte och jätten samlades i botten på flaskan. Jäsningsförloppet var svårt att kontrollera och trycket i flaskorna kom att variera med påföljd att det var svårt att helt behärska flasköppnandet. Om detta vittnade också en del bruna fläckar i matsalstaket, ja t o m ett hål i takpappen. Men gott var det!

Interiör från Mats och Almas gammelstuga i Bockgården.

Nästa dörr ledde in i ett stort skafferi med öppet fönster mot norr. Från skafferiet kunde man också fortsätta in i köket. Här fanns två intressanta saker: AGA-spisen, som var varm dagen i ända och som gjorde det möjligt att få färdig havregrynsgröt direkt på morgonen, om man bara ställde in en kastrull med havregryn och vatten i värmeskåpet på kvällen, och så slaktmasken, som jag tror ägdes av någon slags barnhjälpstiftelse sammanslutning för djur på ön. Jag tror att Bruter Mas var lordsigillbevarare i denna sammanslutning och som sådan hade till uppgift att låna ut skjutdonet till behövande slaktare.

Tamburen eller nedre hallen var det första rummet man kom in i utifrån. Här hade Kopparbergs läns sparbank kontor, som var öppet en eftermiddag i veckan. Jag tror att det var på måndagarna. Bruter Mas och Sven Johan var bankens betrodda tjänstemän som signerade insättningar och uttag. Till en början förvarades insättarnas alla bankböcker i ett ställ som låstes in i ett enkelt träskåp i tamburen. Senare fick man ett stort vitt kassaskåp för att säkrare kunna förvara pengar och övriga bankhandlingar. Vid årsskiftet lades alla bankböckerna i linnesäckar, som packades i en låda och skickades till huvudkontoret i Falun för ränteberäkning.

Enligt en uppgift jag fått ur en gammal tidning var det 1917 som Bruter Mas efterträdde Sar Nils Andersson som "sparbankschef" på Sollerön. Detta uppdrag hade han sedan i hela 38 år, d v s ända till mitten av 1950-talet!

Trädgården

Trädgården var väl tilltagen och räckte säkert för att tillgodose alla behov. Det fanns fruktträd, bärbuskar, jordgubbsland, köksväxtland och ett stort potatisland. Av farmor fick vi lära oss hur det gick till att leta fram färskpotatis under potatisplantorna utan att störa plantornas och de övriga småknölarnas växt. Man kunde se på jordytan var de plockningsbara potatisarna låg, påstod hon. Enligt hennes egen uppgift var hon först med att odla tomater på Soll.

Till trädgården hörde också ett antal bisamhällen, som stod i norra delen av trädgården och skyddades från nordanvinden av några stora granar.

Sparsamhet och diverse knep.

Sparsamhet i alla dess former var för farmor en dygd. Hon uppfann föreningen SPD, vilken förkortning skulle uttydas "Spar på disken". Om det nu var för att spara på det mänskliga arbetet eller på varmvattnet eller på något annat, skall jag låta vara osagt. Föreningens höga mål uppnåddes genom att använda samma tallrik till flera rätter vid en måltid o s v. Under den senaste ofreden med dess ransoneringar uppfann hon en metod att spara smör till smörgåsarna. Detta syfte uppnåddes genom att röra ut smör med

grädde eller mjölk. På så sätt fick man en bredbar vara och sparade samtidigt på det dyrbaraste.

Mats och Alma som guldrölopspar på farstustrappan till Bockgården i augusti 1950.

Jag minns också hur hon utan framgång försökte lära oss pojkar "nioregeln" med vars hjälp man skulle kunna kontrollera additioner. Hon försökte också inpränta parentesens betydelse, när man ställer upp ett räknetal. När hon tenterade in till seminariet, hade hon fått gå fram till svarta tavlan och sätta ut parenteser där en medsökande hade glömt detta och detta stärkte ju hennes möjligheter att bli intagen.

Sparsamhet var också en dygd, som vi unga skulle fostras till. Vi fick var sin kassabok för att vi skulle kunna bokföra våra utgifter och inkomster och bättre kunna överblicka våra konsumtionsvanor. Kunde vi bara spara 25 öre i veckan, skulle vi redan efter ett år ha ökat vår förmögenhet med 13 kronor, som kunde sättas in på banken och börja växa av sig själva. Kanske var det så Rockefeller började?

Slutord

Ont eller gott, sant eller ljug, gör till saken ringa. Så här minns jag dom, Bruter Mas och Alma, mina farföräldrar och deras tid och en del av min. Det mesta minns jag, men en del har jag fått fråga om.

Olle Larsson